

Röntgenfluoreszcencia analízis (XRF)

A mérés végzője: Görgei Anna Mária, Márton Tamás, Haffner Domonkos

A mérés ideje: 2018. 03. 05.

A mérés leadásának ideje: 2017. 02.

Hétfő délelőtti csoport

1. Bevezetés

A röntgenfluoreszcencia analízis egy széles körben elterjedt elemmeghatározási módszer, mely roncsolásmentes vizsgálatot tesz lehetővé. Az analízis lényege, hogy gamma-fotonokkal besugározzuk a meghatározandó anyagot, mely egy atom egy belső elektronját eltávolítva egy magasabb energiaállapotba ugrik. Az atom alapállapotba való visszaugrása egy magasabb energiaállapotban lévő elektron legerjesztődésével történik, mely az adott energiaszint-különbségnek megfelelő röntgenfoton kibocsátásával jár. A keletkezett foton vagy elhagyja az atomot, vagy abban az esetben, ha az energiája megfelelően nagy, kiütheti egy külső elektronhéjon lévő elektront. Ez az Auger-jelenség. A kibocsátott röntgenfoton energiája jellemző a kibocsátó atomra, mely a „karakterisztikus röntgensugárzás” elnevezést eredményezi. Az energia függ attól, hogy milyen főkvantumszámú állapotok közötti átmenet következtében jött létre a foton. Ezen kívül azt is figyelembe kell venni, hogy több elektronhéjjal rendelkező nagyobb atommagok esetén az elektronok nem az atom teljes töltését érzékelik, hanem csupán egy effektív értéket. A röntgenfoton energiáját megadó formula ekkor:

$$E_X = -E_0 \left(\frac{1}{m^2} - \frac{1}{n^2} \right) Z_{eff}^2$$

Ez a leárnýékolás jelensége, ahol a képletben szereplő mennyiségek:

- $E_0 = 13,6 \text{ eV}$ – a hidrogénatom ionizációs energiája
- Z_{eff} - az effektív töltés
- n – a kezdeti pálya főkvantumszáma
- m – a végállapot főkvantumszáma

Az $n=1$, úgynevezett K-, $n=2$ az úgynevezett L-, $n=3$ pedig az M héjakat jelöli. Attól függően, hogy a karakterisztikus röntgenfotonok melyik átmenet során keletkeztek, a következőképp jelöljük őket:

- $n=1$ esete:

$$\begin{aligned} K_\alpha &: L \longrightarrow K \\ K_\beta &: M \longrightarrow K \end{aligned}$$

- $n=2$ esete:

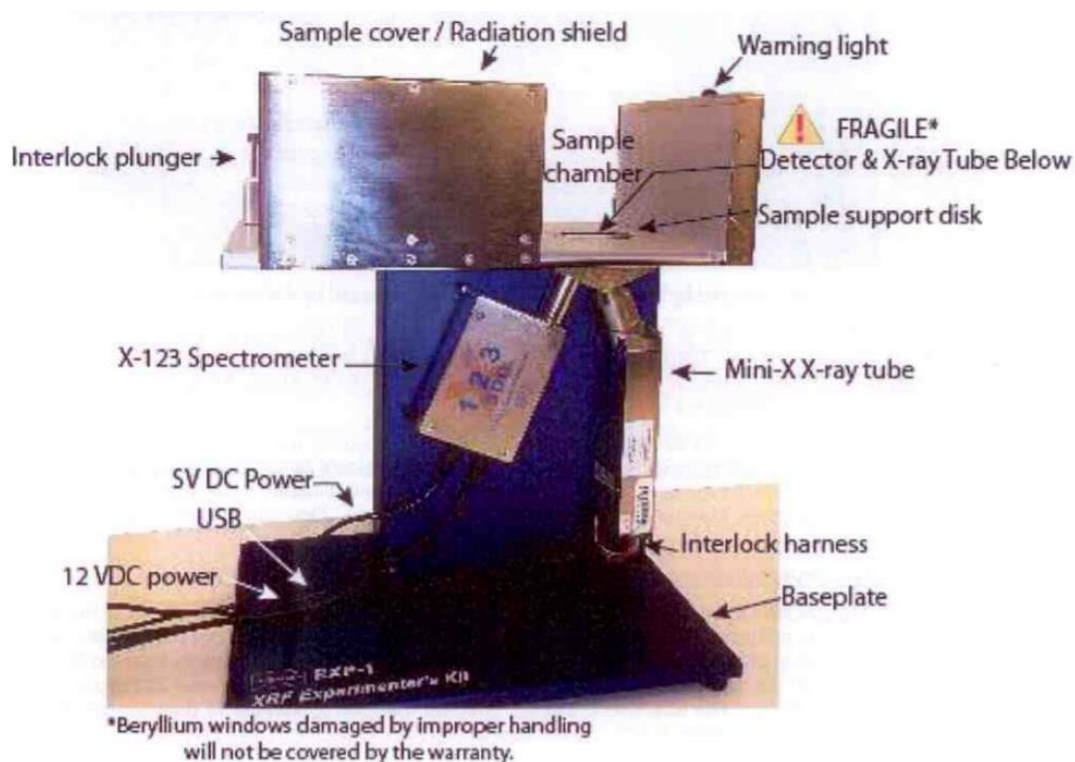
$$\begin{aligned} L_\alpha &: M \longrightarrow L \\ L_\beta &: N \longrightarrow L \end{aligned}$$

2. RFA – mérési berendezés

A mérési berendezés Amptek XRF volt. Ennek legfontosabb részei:

- röntgengenerátor
- besugárzási kamra
- detektor
- jelfeldolgozó egység.

A mérőeszköz részletes leírása megtalálható a következő weboldalon:
http://atomfizika.elte.hu/muszerek/Amptek/20160630/Manual/Amptek_1_7.pdf.

1. ábra Mérőberendezés

3. Mérőeszköz beállításai:

A mérőeszköz beállításai minden mérési adatsor végén megtalálható.

CLCK=80; 20MHz/80MHz

TPEA=9.600; Peaking Time

GAIF=0.9364; Fine Gain

GAIN=41.571; Total Gain (Analog * Fine)

RESL=204; Detector Reset Lockout

TFLA=0.200; Flat Top

TPFA=100; Fast Channel Peaking Time
PURE=ON; PUR Interval On/Off
RTDE=OFF; RTD On/Off
MCAS=NORM; MCA Source
MCAC=1024; MCA/MCS Channels
SOFF=OFF; Set Spectrum Offset
AINP=POS; Analog Input Pos/Neg
INOF=DEF; Input Offset
GAIA=18; Analog Gain Index
CUSP=0; Non-Trapezoidal Shaping
PDMD=NORM; Peak Detect Mode (Min/Max)
THSL=0.976; Slow Threshold
TLLD=OFF; LLD Threshold
THFA=41.43; Fast Threshold
DACO=SHAPED; DAC Output
DACF=50; DAC Offset
RTDS=0.0; RTD Sensitivity
RTDT=0.00; RTD Threshold
BLRM=1; BLR Mode
BLRD=3; BLR Down Correction
BLRU=0; BLR Up Correction
GATE=OFF; Gate Control
AUO1=SCA8; AUX_OUT Selection
PRET=600.0; Preset Time
PRER=OFF; Preset Real Time
PREC=OFF; Preset Counts
PRCL=1; Preset Counts Low Threshold
PRCH=8191; Preset Counts High Threshold
HVSE=-110; HV Set
TECS=220; TEC Set
PAPS=ON; Preamp 8.5/5 (N/A)
SCOE=FA; Scope Trigger Edge

SCOT=12; Scope Trigger Position

SCOG=1; Digital Scope Gain

MCSL=1; MCS Low Threshold

MCSH=8191; MCS High Threshold

MCST=0.01; MCS Timebase

AUO2=ICR; AUX_OUT2 Selection

TPMO=OFF; Test Pulser On/Off

GPED=RI; G.P. Counter Edge

GPIN=AUX1; G.P. Counter Input

GPME=ON; G.P. Counter Uses MCA_EN?

GPGA=ON; G.P. Counter Uses GATE?

GPMC=ON; G.P. Counter Cleared With MCA Counters?

MCAE=OFF; MCA/MCS Enable

BOOT=ON; Turn Supplies On/Off At Power Up

Device Type: DP5

Serial Number: 15519

Firmware: 6.09 Build: 4

FPGA: 6.15

Fast Count: 173577

Slow Count: 175032

GP Count: 0

Accumulation Time: 600.000000

Real Time: 600.314000

Dead Time:

HV Volt: -111V

TEC Temp: 220K

Board Temp: 37°C

4. A vizsgált anyagok:

- Cu és Sn a kalibrációs méréshez
- Kevert minta, mely a következő anyagokat tartalmazza: Vas, Molibdén, Stroncium, Szelén, Réz, Vanádium, Kalcium
- Aranygyűrű
- Tiszta falevélből készült anyagocska
- Ólommal szennyezett falevélből készült anyagocska

5. Kalibráció

Tudjuk, hogy a beütésszámot a csatornaszám függvényében méri a program. Ahhoz, hogy energiákról tudjunk beszélni, kalibrációs mérést kell végezni. Ezt Cu és Sn spektrumának felvételével tettük meg, melyek K_{α} vonalait vettük fel a spektrumban. Egyenesillesztéssel már át lehet konvertálni a csatornaszámot energiaértékekre. Az adatokat a mérőprogram egy .mca kiterjesztésű file-ba mentette. Ezt meg kellett szerkesztenünk a láb- és fejléc eltávolításával, majd be kellett írunk az 1024-es számot, mely a felbontást jellemezte. Alulra bevágtuk a kalibrációs értéket, majd elmentettük .spm kiterjesztéssel. A kiértékelő programmal ezt a file-t nyitottuk meg. Ez a program Gauss-görbét illeszt, leválasztja a háttérzajt és az eredményt, mely a terület értékét, a csatornaszámot, az energia értékét, illetve ezek hibáját jelenti, egy .pea kiterjesztésű file-ba menti. A következő táblázat a két elem adatait tartalmazza:

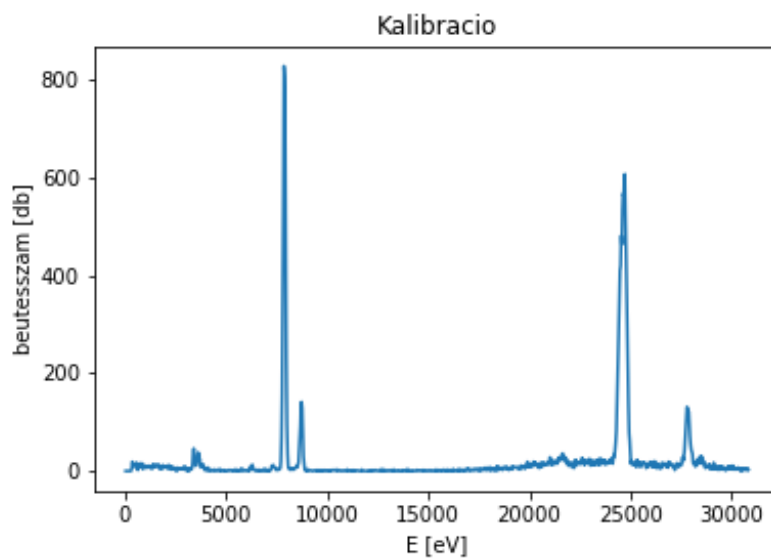
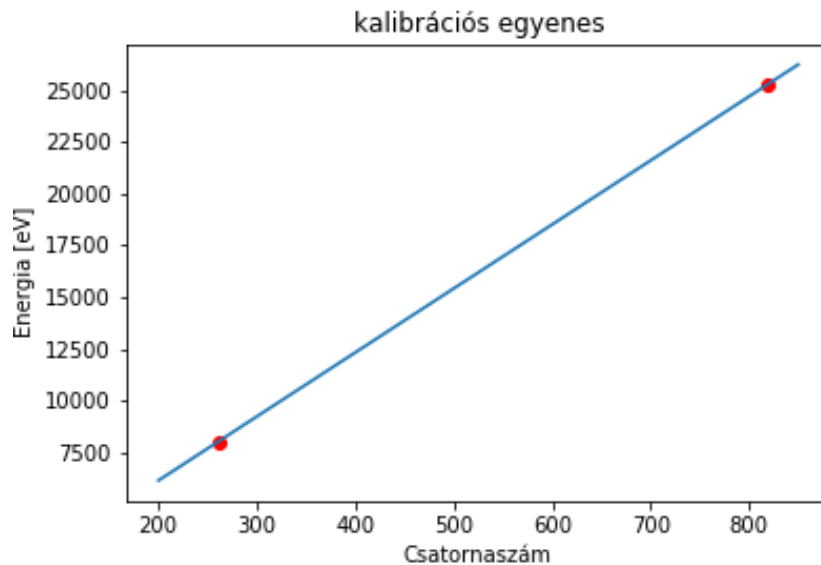
vonal	Csatornaszám	Csatornaszám hibája	E [keV]	ΔE [eV]
Cu K_{α}	261	$\pm 0,037$	8,047	$\pm 1,13$
Sn K_{α}	818	$\pm 5,22$	25,270	$\pm 2,82$

vonal	σ	T	ΔT	sT	ΔsT
Cu K_{α}	2,03	4303	± 72	4312	± 94
Sn K_{α}	5,22	7733	± 34	7907	± 131

A kalibrációs egyenes egyenlete:

$$E[x] = (30,0755 \cdot x - 8,9194) \text{ eV}$$

A kalibráció után ábrázolható az energia függvényében a beütésszám.

6.A felvett spektrum és vizsgálata

6.1 Szórás és felbontóképesség

A felvett spektrumokat egy kiértékelő programba töltjük be, ahol pl. a falevél spektrumán meghatározzuk manuálisan, hogy milyen elemek találhatók benne, majd a kiértékelő program pontosabb kiértékelést végez. Ezek után egy kimeneti file-ba írja a csúcs indexét, csatornaszámát hibával, szórását, görbe alatti területét hibával, energiáját hibával és a korrigált területét hibával.

A felbontóképességet a vas K_α energiáját kell vizsgálnunk.

Ennél a csúcsnál a szórás nagysága $\sigma = 1,86$. Ehhez a félértékszélességre van szükség:

$$\Delta E = 2,36 * \sigma * m.$$

Itt m a kalibrációs egyenes meredeksége: $m=30,0755\text{eV}$. A fentiek alapján:

$$\Delta E = 2,36*1,86*30,0755\text{eV} = 132,0194 \text{ eV}.$$

6.2 A tiszta és szennyezett falevél:

Vonal típusa (elem: ólom)	E _{irodalmi} [keV]	E _{mért tiszta} [eV]	$\Delta E_{\text{mért tiszta}}$ [eV]	E _{mért piszkos} [eV]	$\Delta E_{\text{mért piszkos}}$ [eV]
L_α	10,549	10569,13	2,20	10565,66	2,45
L_β	12,611	12637,25	2,25	12641,47	2,58

A program által illesztett Gauss-görbe paraméterei:

	Tiszta		Piszkos	
	L_α	L_β	L_α	L_β
σ	2,38	2,54	2,45	2,58

A kiértékelő program által kiszámított területek arányával az ismeretlen mennyiségű, eredetileg a levélben található ólom mennyiségek kiszámítható. Ehhez természetesen szükség van a szennyezett falevél eredeti ólomtartalmára, mely $m = 250 \mu\text{g}$.

A kiértékelő program által számított paraméterek:

Vonal típusa (elem: ólom)	T _{tiszta} (darab)	T _{piszkos} (darab)
L_α	3302 ± 89	5484 ± 97
L_β	3366 ± 74	5457 ± 89

A területek arányából meghatározható az ismeretlen Pb mennyisége:

$$\frac{T^t}{T^p} = \frac{Mt_t}{(M+m)t_p}$$

M az ismeretlen tömeg, m a hozzáadott ismert tömeg, t_i pedig a mérési idő. A tömeg hibája pedig:

$$\Delta M = M \left(\left| \frac{\Delta T_i^t}{T_i^t} \right| + \max \left| \frac{\Delta T_i^t}{T_i^t}, \frac{\Delta T_i^p}{T_i^p} \right| \right)$$

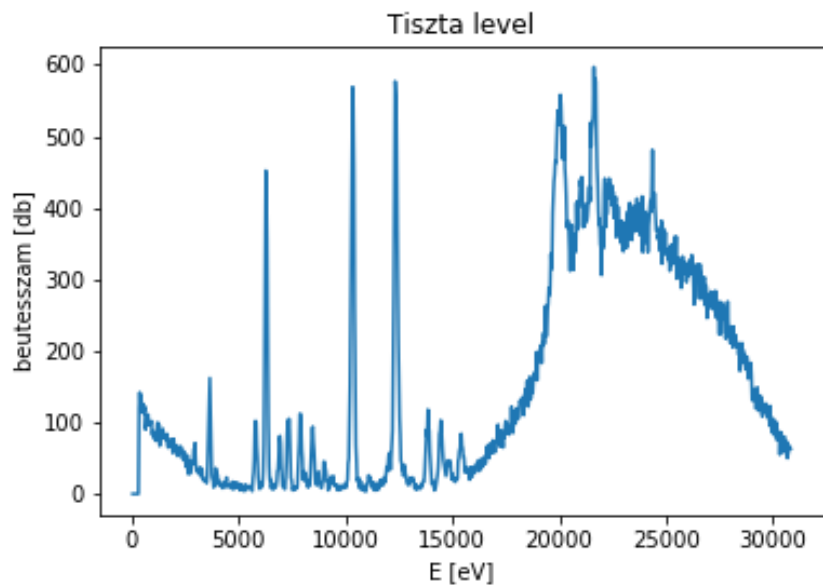
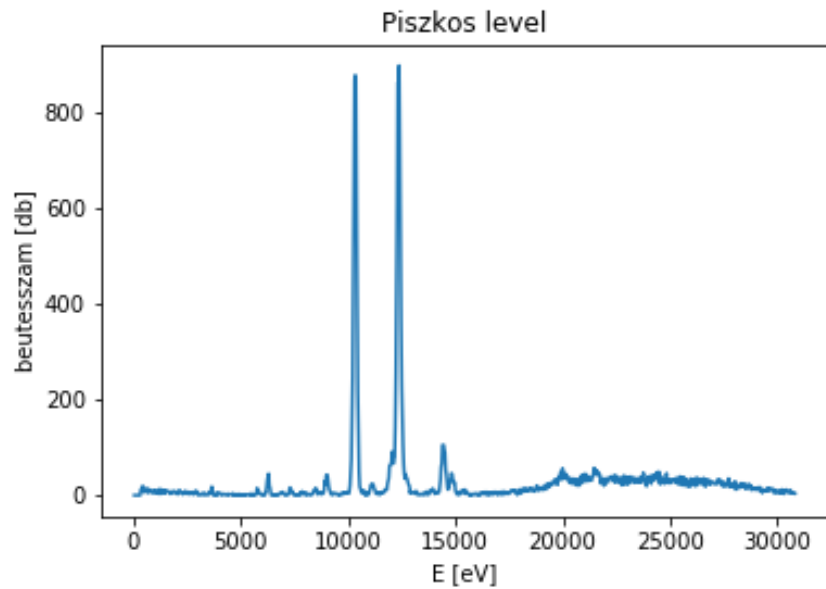
A mérés ideje a piszkos levél esetében 61,81s, a tiszta esetében 600s volt. Így az eredmény:

$$M_{\alpha} = (16,53 \pm 0,99) \mu\text{g}$$

$$M_{\beta} = (16,96 \pm 0,83) \mu\text{g}$$

$$M_{\text{átlag}} = (16,75 \pm 0,91) \mu\text{g}$$

A mért csatornaszámokból az energiát a kalibrációs egyenest felhasználva határoztuk meg itt is.

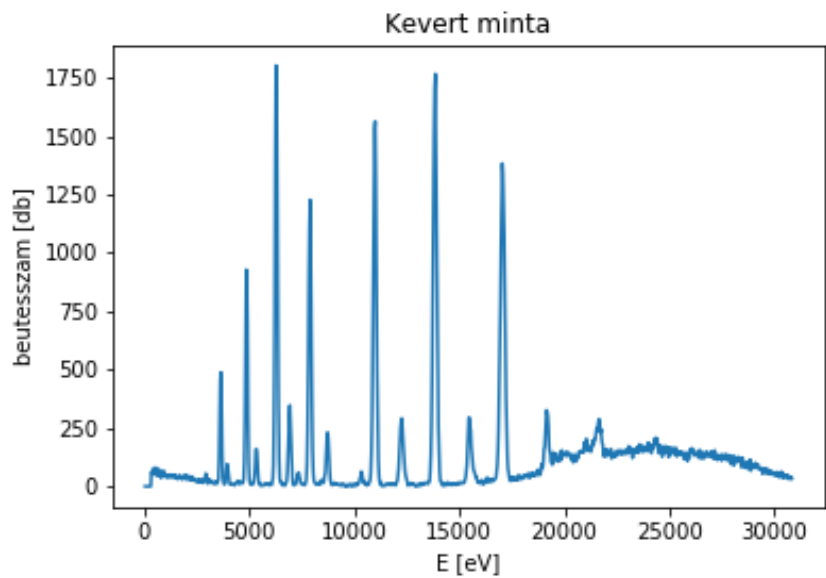

6.3 A kevert minta összetétele

A mért adatok alapján kapott energia-beütésszám grafikonról leolvasva és a kiértékelő program segítségével is a következő hét elem volt beazonosítható: kalcium, vanádium, vas, réz, szelén, stroncium, molibdén. A táblázatokban E az energia, σ a kiértékelő program által illesztett Gauss görbe paramétere, T a görbe alatti terület, sT a teljes terület.

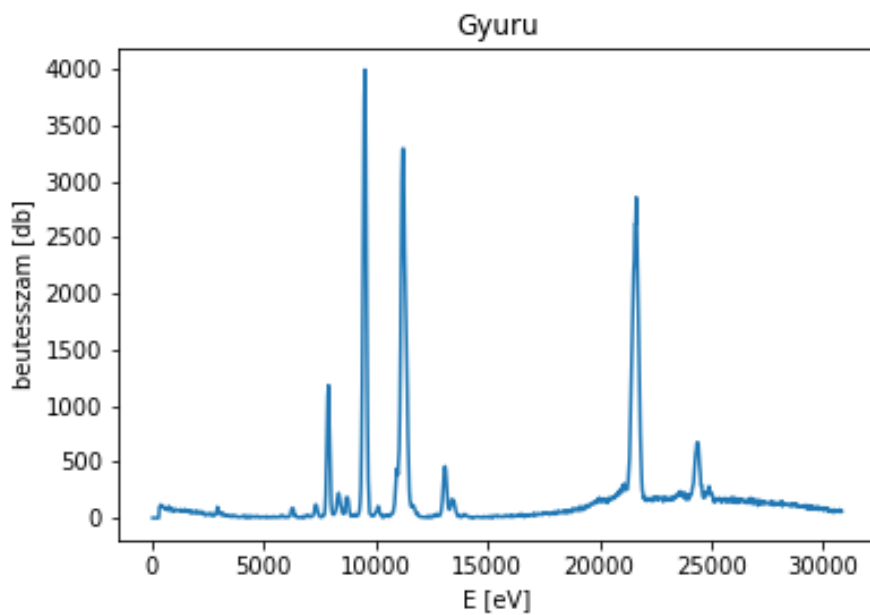
elem		Csatornaszám	Csatornaszám hibája	E _{irodalmi} [keV]	E _{mért} [eV]	$\Delta E_{\text{mért}}$ [eV]
kalcium	K _{α}	120	± 0.048	3.691	3730.97	± 1.49
	K _{β}	131	± 0.107	4.012	4054.87	± 3.30
vanádium	K _{α}	161	± 0.043	4.952	4987.14	± 1.33
	K _{β}	177	± 0.106	5.427	5463.67	± 3.25
vas	K _{α}	208	± 0.026	6.403	6432.72	± 0.81
	K _{β}	229	± 0.073	7.057	7087.08	± 2.25
réz	K _{α}	261	± 0.037	8.047	8070.69	± 1.13
	K _{β}	289	± 0.105	8.904	8926.96	± 3.24
szelén	K _{α}	364	± 0.034	11.221	11227.53	± 1.04
	K _{β}	406	± 0.108	12.495	12529.91	± 3.33
stroncium	K _{α}	459	± 0.036	14.164	14151.13	± 1.11
	K _{β}	514	± 0.124	15.834	15836.69	± 3.81
molibdén	K _{α}	566	± 0.050	17.478	17443.81	± 1.53
	K _{β}	636	± 0.162	19.607	19594.91	± 4.99

elem		σ	T	ΔT	sT	ΔsT
kalcium	K _{α}	1.44	1801	± 46	1815	± 62
	K _{β}	1.44	320	± 22	322	± 23
vanádium	K _{α}	1.60	3870	± 100	3877	± 99
	K _{β}	1.83	747	± 38	825	± 46
vas	K _{α}	1.86	8561	± 95	8602	± 133
	K _{β}	1.97	1630	± 49	1647	± 60
réz	K _{α}	2.07	6288	± 90	6297	± 115
	K _{β}	2.00	1100	± 49	1128	± 54
szelén	K _{α}	2.41	9414	± 104	9447	± 140
	K _{β}	3.07	2109	± 62	2151	± 69
stroncium	K _{α}	2.81	12181	± 124	12206	± 159
	K _{β}	2.86	1865	± 69	1903	± 71
molibdén	K _{α}	3.41	11429	± 142	11453	± 159
	K _{β}	2.71	1573	± 81	1632	± 90

6.4 A gyűrű

A különböző elemekhez tartozó energiát ebben az esetben is az energia-beütésszám grafikon alapján határoztuk meg a kiértékelő program segítségével.

Az arany L_α és L_β vonalai voltak megtalálhatóak a mért energiák alapján.

elem		Csatornaszám	Csatornaszám hibája	E _{irodalmi} [KeV]	E _{mért} [eV]	ΔE _{mért} [eV]
arany	L _α	315	± 0.012	9.711	9730.94	± 1.49
	L _β	335	±0.248	11.439	10338.88	±3.30

elem		σ	T	ΔT	sT	Δ sT
arany	L _α	2.41	23714	±166	23774	±221
	L _β	3.07	758	±77	877	±56

6.5 Moseley-törvény

A Moseley-törvény szerint a karakterisztikus röntgen-fotonok energiáját a :

$$E = A(Z - B)^2$$

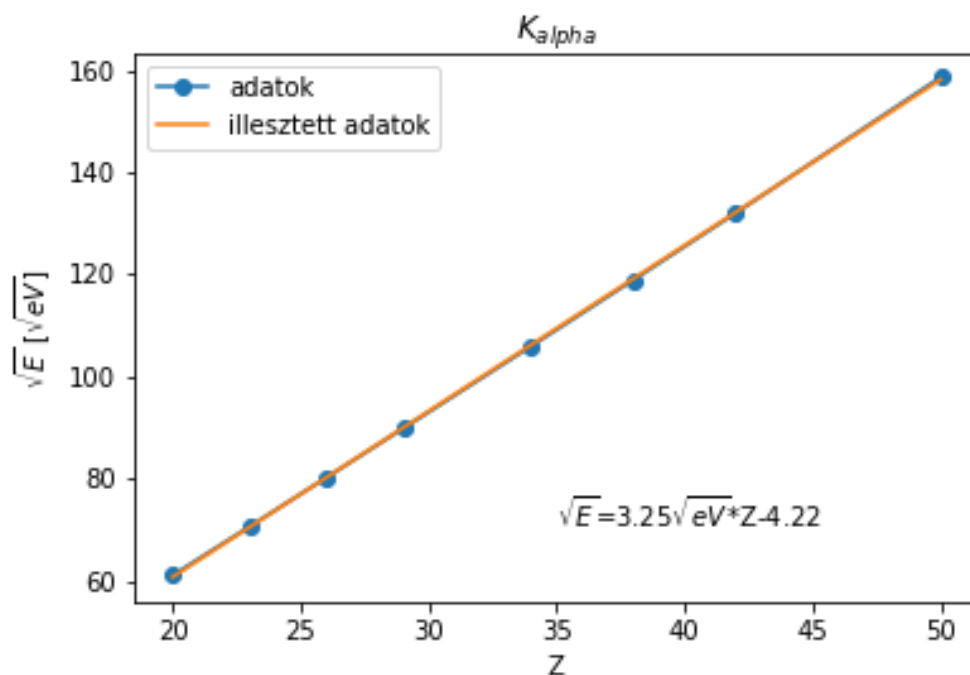
Egyenlet írja le, A és B paramétereket kell meghatároznunk minden átmenetre, Z a rendszám. Mivel nem túl sok pontunk volt ezért gyököt vontunk az egyenletből, így:

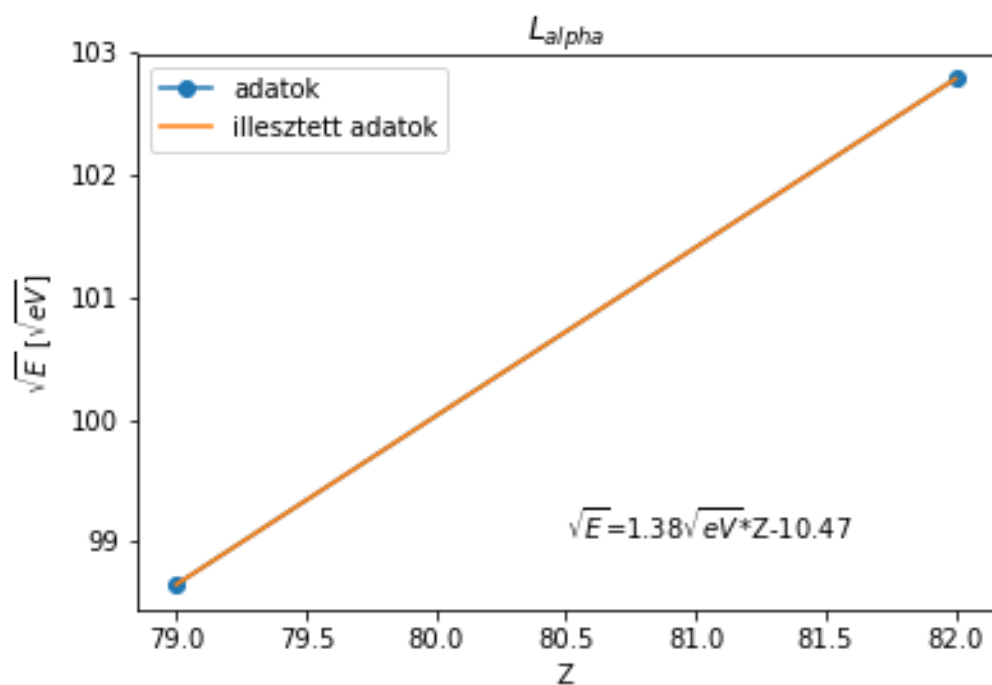
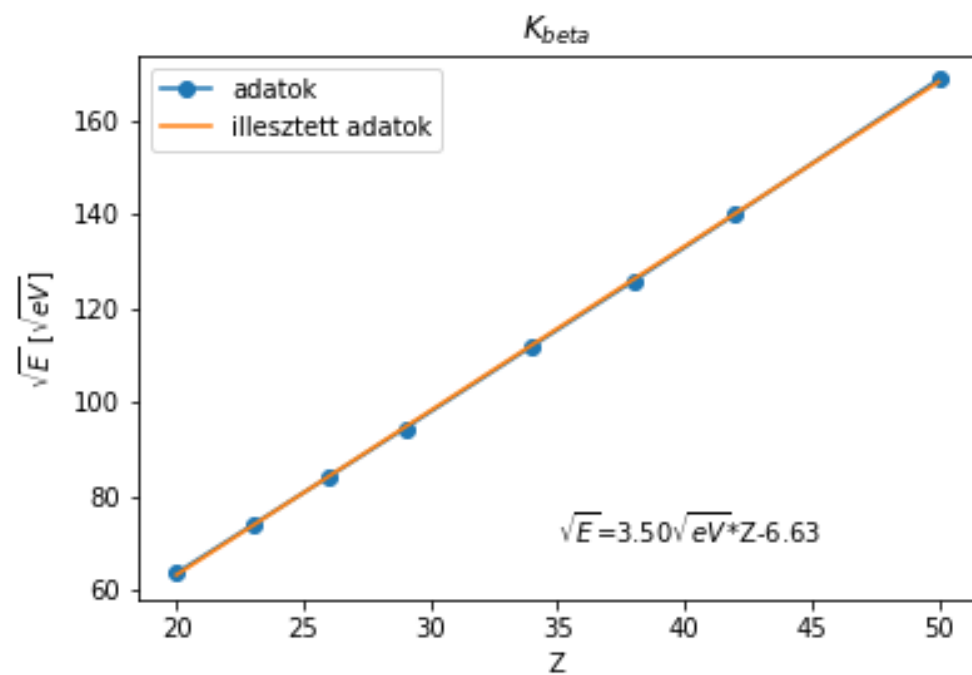
$$\sqrt{E} = \sqrt{A} * Z - \sqrt{A} * B$$

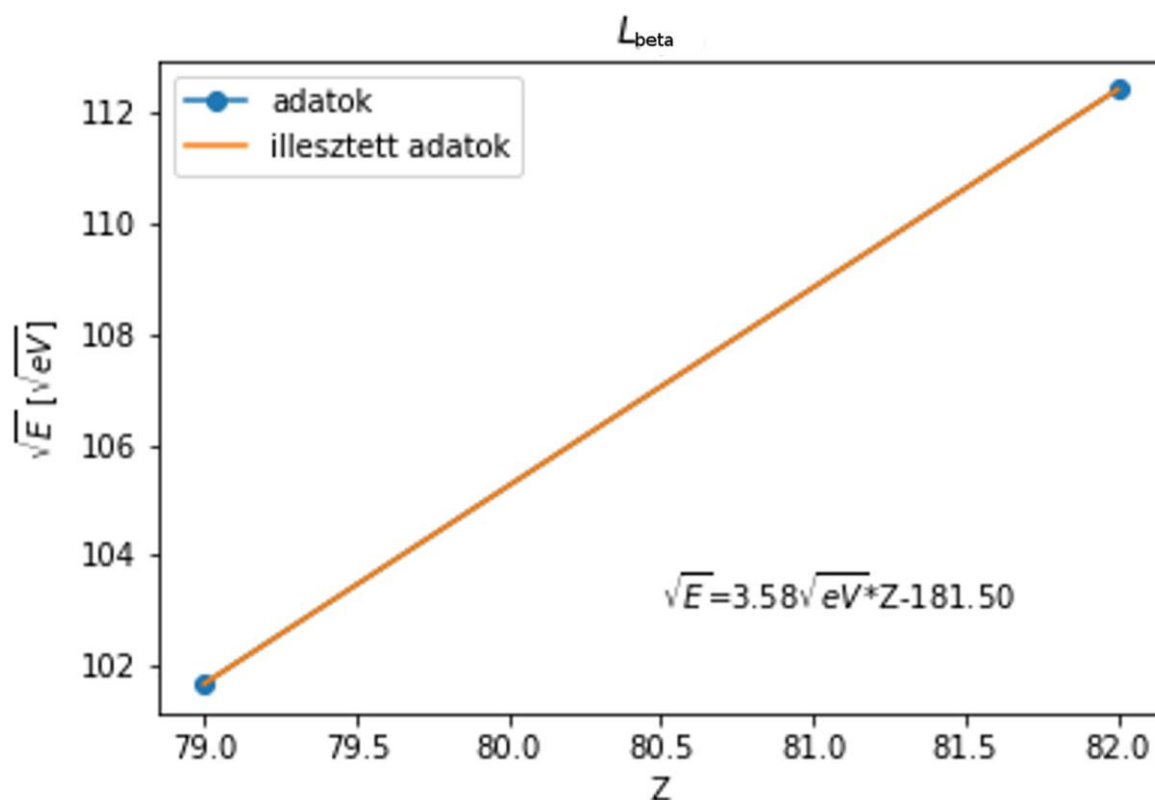
egyenletet kaptunk, tehát

$$y = m * x + b$$

alakú egyeneseket illeszthettünk.

Az illesztett egyenesek egyenletei:

$$K_{\alpha} : y = 3,25x - 4,22$$

$$K_{\beta} : y = 3,50x - 6,63$$

$$L_{\alpha} : y = 1,38x - 10,47$$

$$L_{\beta} : y = 3,58x - 181,50$$

Ahol a számolt paraméterek:

Átmenet	A [eV]	B
K_{α}	$10,525 \pm 8,742 \cdot 10^{-5}$	$1,2985 \pm 8,804 \cdot 10^{-2}$
K_{β}	$12,25 \pm 5,873 \cdot 10^{-5}$	$18,9428 \pm 6,819 \cdot 10^{-1}$
L_{α}	1,9044	7,5869
L_{β}	12,186	50,6983

Ahol a hibákat az ismert módszerrel számoltuk. A mérésünk során az L_{α} és az L_{β} illesztéshez csak két mért adatunk volt, ezekre egyértelműen illeszthető egyenes, ezért a hibák nagyságára vonatkozóan nem tudunk becslést adni.

7.Összegzés:

Ezen labormérés alkalmával megismertünk egy teljesen roncsolás mentesen működő anyagvizsgálati módszert, melynek segítségével tetszőleges mintának meg tudjuk mondani az alkotóelemeit valamint azoknak arányait is.

Nagy segítség lehet ezen eljárás mind a gyorsasága mind a pontossága miatt például nehézfém-szennyezés esetén, egy idegen környezet talajminta vizsgálatánál (idegen bolygó).

A mérésünk során igazoltuk a Moseley-törvényt az anyag rendszáma és a karakterisztikus röntgensugárzás energiája között teremt kapcsolatot.

8.Hivatkozások:

<http://atomfizika.elte.hu/kornyfizlab/docs/rfa-hu.htm>

<http://wigner.elte.hu/koltai/labor/parts/modern9.pdf>

http://atomfizika.elte.hu/muszerek/Amptek/20160630/Manual/Amptek_1_7.pdf

<http://atomfizika.elte.hu/muszerek/Amptek/Documentation/Leirasba/felertek.pdf>